

DIGITALIZACE HISTORICKÝCH KNIŽNÍCH FONDŮ V KNIHOVNĚ NÁRODNÍHO ARCHIVU (STARÉ TISKY)

Václav BARTUŠEK

Abstrakt:

V rámci podprojektu digitalizace dokumentů *Zámecká knihovna Valdštejnů na zámku v Doksech – signatura A75 – letáky o třicetileté válce* byla realizována v letech 2006–2011 v 6 etapách digitalizace drobných tisků z této signatury a 9 dalších podobného charakteru z fondu knihovny NA. Celkem bylo zhotoveno na digitalizačním pracovišti AiP Beroun, s. r. o., v Praze Klementinu 4645 obrazů ze 121 dokumentů, které jak se ukázalo, mají své důležité při výzkumu dějin třicetileté války.

Klíčová slova:

digitalizace, staré tisky, knihovna Národního archivu, VISK 6, Manuscriptorium národní databáze

Programy vědy a výzkumu v oblasti knihovnictví, které jsou směřované do ochrany historických knihovních fondů a zároveň do poskytování veřejných knihovnických a informačních služeb, jsou víceleté a zaměřené především na zpřístupňování knihovních dokumentů formou digitalizace primárních dokumentů, ale i digitalizace historických klasických listkových katalogů. S využitím moderních informačních a komunikačních technologií jde o synchronizaci dvou různých úkolů každé instituce spravující historickou dokumentaci – ochrana dokumentů – jednotlivě i jejich souborů – versus poskytování dokumentů a informací občanům a právníkům subjektům. Jedním z nástrojů plnění státní informační politiky v oblasti knihovnictví je program „Veřejné informační služby knihoven (VISK)“. Program VISK byl rozvržen do 9 podprogramů, z nichž podprogram označený číslem 6 je zaměřen na zpřístupňování nejen starých rukopisů, ale i starých tisků i jejich souborů formou postupné digitalizace. Je tak možné zpřístupnit takové staré tisky, které bude možno při posuzování výsledků v Manuscriptoriu využít pro srovnání s materiálem podobného charakteru z jiných knihoven. Je nutné zdůraznit, že jde o program s finanční spoluúčastí řešitelů dílčích projektů, kdy maximální

možná výše dotace ze státního rozpočtu činí 70 % celkových realizačních nákladů projektu řešitele. V programu VISK knihovna Národního archivu (dále knihovna NA) v roce 2006 realizovala své první projekty právě v tomto duchu a u jednoho z podprojektů mohla vzniknout také návaznost, kterou může knihovna NA využívat v tomto směru i pro budoucnost.

Fond knihovny NA se skládá především ze 3 celků úředních archivních knihoven: A (bývalá knihovna Ústředního archivu Ministerstva vnitra), knihovna B (bývalá knihovna Archivu země České) a knihovna C (bývalá knihovna Ústředního zemědělsko-lesnického archivu). Většina starých tisků je podchycena ve jmenných a věcných katalozích. V uvedených fondech se nachází několik zlomků nebo částí historických fondů různorodého charakteru. Jedna z hlavních částí knihovny Zámecké knihovny Valdštejnů na zámku v Doksech, torzo Šporkovské knihovny, zlomky toskánské a konopištské knihovny apod.). V samostatných dílčích fondech jsou zachovány celky (nebo části) fondů knihoven klášterních (především knihovna někdejšího piaristického gymnázia a koleje v Praze na Novém Městě – část určená pro řeholníky, dílčí fond nazývaný pracovním názvem knihovnou jezuitskou), knihoven školních (knihovna Zemědělské vyšší školy hospodářské v Táboře, za školní knihovnu lze považovat část piaristické knihovny novoměstského piaristického gymnázia zaměřenou na vlastní výuku), pozůstalostních knihoven (Knihovna profesora Vlastimila Kybala,¹ profesora Václava Novotného, zpřístupněná část byla v minulosti zapsána do knihovny A, knihovna z pozůstalosti Karla a K. V. Adámkových), případně i jako samostatné dílčí fondy nebo jako části fondů knihoven A, B, C jde i o dílčí tzv. knihovny různých, později většinou zaniklých úřadů (knihovna Vrchního zemského soudu v Praze, Knihovna Ministerstva vnitra, Knihovna Ministerstva národní bezpečnosti). Některé z nich obsahují dokumenty převážně z 19. století (s převahou do 1. poloviny 20. století), ale jsou mezi nimi historické fondy s převahou starých tisků (Knih. Piar.) nebo s výrazným podílem starých tisků (Knih. Vald. aj.).

Při realizaci výstavy a publikace *Aby na nic a na nikoho nebylo zapomenuto... (K jubileu ústředního archivu českého státu 1954–2004)*, která probíhala na podzim roku 2004, kdy se při hodnocení minulého období zároveň

¹ Srv. SPÁČILOVÁ, D. *Knihovna profesora Univerzity Karlovy, historika a diplomata Vlastimila Kybala*. In: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska*. Sborník z 16. odborné konference Olomouc 13.–14. listopadu 2007. Vědecká knihovna v Olomouci ISBN 978-80-7053-276-8, Sdružení knihoven České republiky ISBN 978-80-86249-47-6, Brno 2008, s. 55–63.

stanovily nové úkoly a technologie zpracování ochrany a zpřístupňování dokumentů, tj. i formou digitalizace knihovních a archivních dokumentů, se ukázala jako vhodný materiál k digitalizaci část drobných tisků z fondu, a to signatura A 75, která obsahovala 115 drobných tisků propagačního materiálu téměř letákového charakteru ze zámecké knihovny Valdštejnů na zámku v Doksech.² Drobné tisky, které pojednávají o politické situaci za třicetileté války, jsou důležitým pramenem charakteru autentických informací své doby, který je při hojném počtu druhů tiskových variant vzácný a výjimečný, takže se stával i předmětem různých sbírek. Právě na základě jeho studia lze rekonstruovat mnohé z událostí třicetileté války. Sbírkou letáků si již od dob třicetileté války pořizovali i šlechtici, diplomaté, církevní hodnostáři a další vysoce postavení politici, nejspíše asi po celé Evropě, jak dokazuje např. podobná sbírka z knihovny známého francouzského kardinála Mazarina v Paříži.³ V českých zemích reprezentovali sběratele tohoto materiálu šlechtici, především příslušníci rodu Valdštejnů, potomci a příbuzní jednoho z nejznámějších aktérů třicetileté války Albrechta Eusebia z Valdštejna. Tak vznikly sbírky letáků k politickým událostem třicetileté války v zámeckých knihovnách zejména v Doksech nebo v Mnichově Hradišti.⁴ Část knihovního materiálu byla i dříve využívána významnými badateli (např. J. Kollmannem nebo J. Janáčkem).⁵ Vybraný materiál byl odborně zhodnocen a ošetřen po stránce restaurátorské a konzervační a bylo zjišťováno, zda byl nebo nebyl digitalizován. Výsledkem bylo zjištění, že doposud nikde kompletně digitalizován nebyl.

Pro první etapu digitalizace bylo vybráno 25 svazků letákových brožurek z roku 1621, které tvoří v rámci materiálu sbírky ucelený komplet, z něhož je většina bohemik obsahových nebo tiskařských, často i unikátních tiskových

² Bez duplikátů. Poslední tři tisky označeny jako sg. A 74.

³ PROCHÁZKOVÁ, V. *Drobné tisky z osobní knihovny kardinála Mazarina o situaci v Čechách v letech 1619–1622*. In: Barokní Praha, barokní Čechie, Documenta Pragensia. Sestavili Olga Fejtová, Václav Ledvinka, Jiří Pešek a Vít Vlnas. Archiv hlavního města Prahy ISBN 80-86852-06-7, Skriptorium ISBN 80-86197-59-X, Praha 2004, s. 661–665.

⁴ *Handbuch deutscher historischer Buchstände in Europa*. Band 2, Sclossbibliotheken unter der Verwaltung des Nationalmuseums in Prag. Bearbeitet von Petr Mašek. Olms-Weidmann, Hildesheim-Zürich-New York, 1997. Rejstřík s. 248. Jde většinou o letáky podchycené v katalozích jednotlivých knihoven. Letáky ze zámecké knihovny v Doksech, jejíž část je uložena v NA, autor neuvádí, srv. s. 68, 69, podobně jako Lifka, Bohumír: Valdštejnská knihovna ze zámku v Doksech. In: Vědecké informace Základní knihovny Československé akademie věd. Supplement 2, 1968, s. 50–34.

⁵ Srv. edice *Documenta Bohemica Bellum Tricennale illustrantia* I.–V., Praha 1971–1977.

variant, které nebylo možné zatím nikde jinde zjistit. Předpokládalo se, že digitalizovaný materiál může být podkladem pro souvislejší studium politického vývoje a historického klimatu třicetileté války ve střední Evropě, včetně vyústění v nové teritoriální a politické uspořádání prostoru, které se projevilo např. i staroměstskou exekucí, jíž je v letácích věnována velká pozornost. V případě schválení se počítalo v několika příštích letech s provedením digitalizace zbývajících tisků, což se v období do roku 2011 realizovalo. Ukázaly se správné i naše původní předpoklady nejen na základě podnětů z metodických materiálů, ale i z konzultací s kolegy z Kabinetu klasických studií Filozofického ústavu AV ČR v Praze (V. Pumprla), z VKOL (R. Krušínský, H. Študentová, H. Veličková) a z knihovny premonstrátů v Praze na Strahově (H. Kuchařová) a dalších, kteří nám poskytli rady.

Podprojekt digitalizace starých tisků z fondu knihovny NA (dílní fond Knihovna Valdštejnská) v rámci programu VISK 6 (Memoriae Mundi Series Bohemica)⁶ nazvaný *Zámecká knihovna Valdštejnů na zámku v Doksech – signatura A75 – letáky o třicetileté válce* byl realizován v letech 2006–2011 v 6 etapách. Ke drobným tiskům ze signatury Knih. Vald. A/75 (případně A/74) bylo přidáno ještě 9 knih z knihovny A signatury Knih. I. A/ I V. Při výběru dokumentů bylo vyloučeno několik knih, které se vyskytly dvakrát nebo již byly v Manuscriptoriu. Celkem bylo v rámci projektu digitalizováno 121 drobných tisků různého rozsahu. V Manuscriptoriu je možné vyhledat i materiály digitalizované v roce 2011. Stav ukazuje tabulka průběhu digitalizace v letech 2006–2011, kde jsou uvedeny dotace Ministerstva kultury České republiky na něj.

Etapa	Rok	Počet digitalizovaných dokumentů	Počet obrazů	Celkové náklady v Kč	Náklady NA v Kč	Dotace MK ČR v Kč	Dotace MK ČR v %	Pozn.
1	2006	25	756	119693	42693	77000	64	1 kniha mimo projekt zdarma
2	2007	15	932	110774	33774	77000	69,5	
3	2008	17	658	109872	33872	76000	69,2	

⁶ VISK 6 je národní program, jehož cílem je zajistit ochranu a zpřístupnění vzácných dokumentů (rukopisů a starých tisků) v digitální podobě. Je součástí kulturní politiky ČR v oblasti ochrany a zpřístupnění kulturního dědictví, je zapojen do programu UNESCO Paměť světa. Výsledky programu jsou prezentovány a zpřístupněny v národní databázi MANUSCRIPTORIUM.

4	2009	17	664	109889	33889	76000	69,2	
5	2010	22	794	121573	36573	85000	69,9	
6	2011	25	841	129998	39998	90000	69,2	
Celkem	6 let	121	4645	701799	220799	481000	68,5	

Každá z etap digitalizace měla svůj specifický charakter. V první etapě šlo většinou o digitalizaci pramenů z období první fáze třicetileté války, tzv. české války z let 1618–1621. Tematicky se vybrané dokumenty týkaly většinou popravy 27 českých pánů na Staroměstském náměstí v Praze v roce 1621, bitvy na Bílé hoře 8. 11. 1620, případně i dalších událostí a činů panovníků Fridricha Falckého i Ferdinanda II. a šlechty ve střední Evropě. Šlo o drobné tisky bohemikálního charakteru, které představují nepostradatelné dokumenty pro bádání o období třicetileté války a poznání celkového charakteru doby vůbec. Tematicky se dokumenty zahrnuté do 2. etapy projektu digitalizace týkaly většinou období 1618–1619, tedy před rokem 1620 a 1621, které byly reformátovány v 1. etapě projektu. Došlo tak ke zkompletování dokumentů období české války (do ledna 1622). Digitalizační proces pak pokračoval počátečním obdobím války falcké (v roce 1622 a 1623). Zpracovaná dílka přinášejí především poznání, případně i dobové hodnocení událostí a činů panovníků Fridricha Falckého i Ferdinanda II. a šlechty.

Ve 3. etapě projektu knihovny NA digitalizace příležitostných tisků z 1. pol. 17. století v roce 2008 se dokumenty týkaly ještě staršího období z let 1623–1628, které v rámci veškerého materiálu navazovalo na ucelený komplet digitalizovaný v předcházejících letech. V tomto případě se může zejména jednat o dokumenty (letáky a knihy) k poznání osudů diplomacie i panování císaře Ferdinanda II. a také činnosti dvorských kancelářů v tehdejší střední Evropě (zejména v Německu) nebo ve Španělsku i v dalších evropských zemích (Francie, Nizozemsko nebo Anglie). Ve 4. etapě projektu digitalizace příležitostných tisků z 1. poloviny 17. století se tematicky tyto dokumenty týkaly většinou období let 1629–1632. V rámci veškerého materiálu sbírky systematicky navazují na ucelený komplet z let 1618–1628, digitalizovaný v letech 2006 až 2008. Mezi těmito dokumenty se nacházejí převážně obsahová bohemika, zejména vzhledem k jejich aktérům, císařské vojsko, Ferdinand II. apod. Je třeba připomenout např. mandáty a výnosy císaře Ferdinanda II., což jsou vlastně i bohemika autorská, s dobovou politickou interpretací, korespondenci tehdejších politiků (kurfirstů), situace v Německu i vstup švédského krále Gustava Adolfa II. do válečných událostí tehdejší Evropy. V materiálu

nejdou místa vydání všude v dokumentech uvedena, rozhodně však, podobně jako v minulé etapě, lze najít několik zajímavých míst jeho původu, jako např. Stralsund. V mnohých případech se jedná o unikátní tiskové varianty, které nebylo možné zatím nikde jinde zjistit. Takové tiskové varianty dokumentu představují v našem případě dokumenty se sg. Knih. Vald. A 75/75 a Knih. Vald. A 75/76 *Copia Zweyer Mandaten/ Der Remis[chen]. Käyserl[ichen]. Auch zu Hungarn und Böhmen Königl. Majestät Ferdinand II. ...* Jejich vzájemným srovnáním bude možno získat další nové poznatky ke vzniku a rozšíření těchto typů dokumentů.

Do 5. etapy v roce 2010 byly zařazeny tisky, které nemohly být z technických důvodů digitalizovány dříve. Mezi těmito dokumenty se nacházejí v mnohých případech také obsahová bohemika, zejména vzhledem k jejich aktérům, Albrecht z Valdštejna, císařské vojsko, Ferdinand II. apod. a někdy i bohemika autorská (Ferdinand II.). Je třeba uvést podobně jako v minulých etapách písemné výnosy a jejich opisy, politickou korespondenci. Někdy se jedná o důležitá díla, i když se bezprostředně netýkají českých zemí, např. drobný tisk se sg. Knih. Vald. A 75/65b *Spanisch Angelhacken...* (16 s.), jehož autorem byl italský filozof Thomaso Campanella a který byl rozšířen i v jiných šlechtických knihovnách, např. Lobkovické knihovně v Roudnici. Velký význam mají i drobné tisky, které se vážou k zavraždění Albrechta z Valdštejna a jeho příznivců v Chebu 25. 2. 1634.

V materiálu nelze vždy prokázat tiskařská bohemika, neboť místa vydání nejsou všude v dokumentech uvedena, rozhodně však lze najít několik zajímavých míst jejich původu, jako např. Milán nebo Barcelonu. Takové tiskové varianty dokumentu představují v této etapě dokumenty se sg. Knih. Vald. A 75/97 a Knih. Vald. A 75/98 *Aussführlicher und Gründlicher Bericht Der vorgewessten Fridtländischen/ und seiner Adhaerenten abschewlichen Prodition...* Vzájemným srovnáním materiálu bylo možno získat další nové poznatky ke vzniku a rozšíření tohoto druhu pramenů. V lednu 2011 podala knihovna NA novou žádost o poskytnutí dotace z rozpočtu odboru umění a knihoven Ministerstva kultury České republiky na podprogram *Memoriae mundi series Bohemica* na 6. etapu roku 2011. Zároveň bylo do souboru vybraných 25 dokumentů zařazeno 9 letáků z období třicetileté války z fondu Knihovna A, jiné se zde nenacházejí, a 16 drobných tisků z fondu Knihovna Valdštejnská – signatura A 75 (některé jsou označeny A 74).

Význam zpřístupnění pramenů o třicetileté válce v rámci podprogramu *Memoriae mundi series Bohemica* v rámci podprogramu Veřejné informační služby knihoven (VISK) pro roky 2006–2011 spočívá ve srovnání těchto

starých tisků pro studium v knihovně NA i pro další studium a zpřístupňování historických knižních fondů knihovny NA. Takto vybraný soubor pro digitalizaci má důležité místo ve studiu pramenů z tohoto období, tedy i z hlediska specifík sběratelské činnosti šlechtického rodu, což platí o celé signatuře A Knih. Vald. Některé dokumenty spolu úzce souvisejí, proto by bylo vhodné digitalizovat i další dokumenty z fondu, zejména ze signatur A/3–73, pokud již nebyly digitalizovány. Je nutné akceptovat složitost postupu, při němž je třeba vyloučit knihy digitalizované v podprogramu, případně konzultovat knihy již zapsané s přihlédnutím k úloze variant dokumentů. K tomu napomůže studium digitalizovaného materiálu ve srovnání s výstupy ze zahraničních pracovišť, např. z univerzity v Augsburgu apod.,⁷ jak na ně upozornili pracovníci archivu, jimž může v budoucnu posloužit materiál při badatelské činnosti.

Poznatky o digitalizovaných dokumentech je možné předávat veřejnosti daleko rychleji i na základě podrobnějších zpráv ze sborníků Národního archivu *Paginae historiae* 15/2007, s. 505–510, *Paginae historiae* 16/2008, s. 561–566, *Paginae historiae* 17/2009, s. 320–321, a *Paginae historiae* 18/2010, s. 310–320, v rámci celkového hodnocení digitalizačních projektů (VISK 6) programu *Veřejné informační služby knihoven (VISK)* v knihovně Národního archivu. Je třeba uvážít a připomenout, že uvedené dokumenty, digitalizované v podprojektu VISK 6, tvoří v rámci fondu určitý uzavřený celek, který logicky pokračuje do období konce třicetileté války, případně i těsně po ní (zhruba do roku 1650) a zahrnuje i několik pozdějších dokladů o další politické a diplomatické činnosti příslušníků rodu Valdštejnů ze 2. poloviny 17. a 1. poloviny 18. století, která by si sama zasloužila zvláštní pozornost a důkladnější rozbor i vyhodnocení (tj. v ještě širším kontextu zpřístupňování a zkoumání hlavně na základě pramenů).

Z těchto podmínek vycházejí i další možnosti pokračování digitalizace starých tisků v knihovně NA, pokud se najdou specifika tematická, nebo podle druhů a typů dokumentů, jako je např. povaha teatrálií, univerzitních tezí, filozofických a teologických traktátů – úředních tisků v knihovně A, ale i pozůstatky (spíše jen zlomky) klášterních knihoven premonstrátů v Želivě a bosých augustiniánů v Německém Brodě (do Želiva přebráno premonstráty při pozdější výuce na gymnáziu), drobných tisků v knihovně B i dalších fondů nebo jejich částí po průzkumu a zpracování. Do budoucnosti je to asi dobrá perspektiva, nelze vyloučit ani zapojení jinou cestou. Vzhledem k nárůstu digitalizace tohoto druhu pramenů u nás i v zahraničí je třeba procházet nejen

⁷ ŠULC, J. *Theatrum Europaeum a další cenné prameny k dějinám raného novověku, zpřístupněné on-line na webu Univerzity v Augsburgu*. In: Kuděj. – Roč. 8, č. 1 (2006), s. 93.

Manuscriptorium jako systém shromažďující a zpřístupňující na internetu informace o historických knižních fondech provázaný s digitální knihovnou digitalizovaných dokumentů, ale i celou řadu prohlížečů digitalizovaných dokumentů, zejména VD 17 po střední Evropu, ale i jiné po ostatní země.

Jako reálná perspektiva připadá z hlediska knihovny Národního archivu cesta digitalizování předcházejících knih ze *Zámecké knihovny Valdštejnů na zámku v Doksech* – tedy signatury Knih. Vald. A/3–A/73. Předběžně byly zhodnoceny (zmapovány částečně i zkatalogizován) knihy ze signatur Knih. Vald. A/3–A/30, a to i z hlediska toho, zda již byly nebo budou digitalizovány (jsou jako tituly obsaženy v Manusriptoriu), a u signatur A/3–A/11 byla provedena i kontrola na zahraničních prohlížečích. Možnost digitalizace zhruba 50 % dokumentů z tohoto hlavního celku zde nemůžeme vyloučit. Pro rok 2012, případně i bližší budoucnost, bude nutno situaci zvážit a připravit si na stejné úrovni a se stejným významem projekt, jako byla *Zámecká knihovna Valdštejnů na zámku v Doksech – signatura A75 – letáky o třicetileté válce*.

DIGITALIZATION HISTORICAL LIBRARY COLLECTIONS IN THE LIBRARY OF THE NATIONAL ARCHIVES (OLD PRINTS)

Summary:

Sub digitalization old prints from the library collections from the library of the National Archives of Czech Republic (hereinafter NA), partial Wallenstein Library Fund, under the VISK 6 (Memoriae Mundi Series Bohemica) Wallenstein called the castle library at the castle in Doksy – signature A75 – leaflets about the Thirty Years War was implemented in 2006–2011 in this institution in the ongoing six consecutive stages. The small prints of signatures Knih. Vald. A/75 (or A/74) was added 9 more similar in form and content of books from the library AND in Prague Signature Books. I. A / I V. The selection of documents was eliminated a few books, which occurred twice or have already been included in czech national data base – Manuscriptorium. In total, this project digitized 121 small old prints of various sizes. In Manuscriptorium can still search digitized materials by 2010. Other materials digitized in 2011 were added to the Manuscriptorium in October 2011.

Key words:

digitalization, old prints, library of the National Archives of Czech Republic, VISK 6, Manusriptorium national data base